

АНАЛІЗ ТА ВИКОРИСТАННЯ СТАТИСТИЧНИХ І ЕКОНОМІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОЖИВЧИХ ПОТРЕБ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ В УМОВАХ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

КАПЛЕНКО Галина Вікторівна

*докторка економічних наук, професорка,
завідувачка кафедри економіки та публічного управління
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1651-7904>*

ПІКУЛИК Оксана Іванівна

*кандидатка економічних наук, доцентка,
доцентка кафедри економіки та публічного управління
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7640-9158>*

Анотація. У статті досліджено споживчі потреби населення як об'єкт економічного аналізу, публічної статистики та управлінських рішень у системі публічного управління. Обґрунтовано використання інструментів мікро- та макроекономічного аналізу, індексного методу, показників платоспроможності та кореляційного підходу для оцінювання динаміки, структури й доступності задоволення потреб населення. Проаналізовано трансформацію споживчих потреб в Україні в умовах воєнного стану та відновлення на основі даних RDNA5, Світового банку, Eurostat, Info Sapiens та інших аналітичних джерел. Визначено роль органів публічної влади й місцевого самоврядування у формуванні клієнтоцентричної політики, орієнтованої на потреби громадян. Запропоновано підходи до використання статистичних даних і економічних індикаторів у процесі прийняття управлінських рішень у публічному секторі.

Ключові слова: споживчі потреби, публічне управління, сталий розвиток, клієнтоцентричність, публічні послуги, управлінські рішення, відновлення України, публічна статистика, соціально-економічні індикатори, платоспроможність населення, RDNA.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації економіки та публічного управління особливого значення набуває аналіз споживчих потреб населення як основи формування ефективних управлінських рішень. У контексті децентралізації, цифровізації та євроінтеграції публічне управління дедалі більше орієнтується на клієнтоцентричний підхід, який передбачає врахування реальних потреб громадян.

Актуальність дослідження значно зростає в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України, що супроводжується суттєвими змінами структури споживчих потреб, зниженням платоспроможності населення та зростанням ролі держави у забезпеченні базових соціальних стандартів. За оцінками міжнародних

організацій, зокрема RDNA5, масштаби руйнувань та потреб у відновленні визначають нову конфігурацію попиту на публічні послуги та соціально-економічні ресурси.

У цих умовах виникає необхідність використання сучасних інструментів мікро- та макроекономічного аналізу, а також методів публічної статистики для оцінювання структури та динаміки споживчих потреб, аналізу їх платоспроможності, формування обґрунтованих управлінських рішень.

Метою статті є дослідження споживчих потреб як об'єкта економічного аналізу та публічного управління, а також обґрунтування використання статистичних і економічних інструментів для підвищення ефективності управлінських рішень в умовах відновлення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика споживчих потреб та їх взаємодії з публічним управлінням активно досліджується в межах міждисциплінарного підходу, що поєднує економіку, соціологію, маркетинг і теорію публічної політики. Сучасні наукові праці акцентують увагу на трансформації споживчої поведінки під впливом глобалізації, цифровізації та концепції сталого розвитку. Значний внесок у розвиток теорії сталого споживання зробили зарубіжні дослідники, зокрема Patrzalek W., Fila E., Jankowska E., Zbróg Z.A., а також вітчизняні науковці Рибалкін В., Федоренко В., Климко Г. та ін., які обґрунтовують необхідність комплексного підходу до аналізу споживчої поведінки, поєднуючи мікрорівень (індивідуальні рішення споживачів) і макрорівень (інституційні та політичні механізми). Вони підкреслюють наявність розриву між екологічними установками споживачів і їх реальною поведінкою, що потребує втручання публічної політики.

Виклад основних результатів. Сучасні емпіричні дослідження доводять, що державна політика відіграє ключову роль у формуванні моделей сталого споживання через вплив на екологічну обізнаність, соціальні норми та поведінкові установки громадян. Зокрема, ефективність таких політик підсилюється через використання цифрових каналів комунікації та соціальних медіа. У науковій літературі здавна активно розглядався вплив публічних політик і громадянського суспільства на формування відповідальної споживчої поведінки. Дослідження показують, що поєднання регуляторних механізмів держави та ініціатив громадськості сприяє зменшенню негативного екологічного впливу споживання та стимулює відповідальні практики.

За І. В. Вернадським, «потребою називається усвідомлена умова нашого існування і розвитку» [1, с. 824]. На його думку, «потреби різко відрізняються від бажань; бажання, як певний прояв волі нашої, може іноді виражати в даний момент часу яку-небудь потребу, але ніколи не може бути нею; воно є лише формою, в якій виражаються наші потреби» [1, с. 824].

Проте нам ближча позиція тих науковців, які надають перевагу повнішому, як видається, визначенню, а саме такому: потреба - це «відчуття стану браку індивідом чогось, що у зв'язку з будовою організму, досвідом і місцем індивіда в суспільстві є необхідним для підтримання його життя, уможливлення його розвитку, виконання ним певної соціальної ролі, збереження душевної рівноваги» [5, с. 35]. Перевагу цього визначення ми вбачаємо в тому, що воно відповідає вимогам основних підходів до трактування потреб, а саме біоцентричного, за якого потреби людей пов'язують з умовами їх виживання; соціоцентричного, відповідно до якого ці потреби розглядаються насамперед як продукт історично сформованих суспільних відносин чи певної культури; психоцентричного, серед прихильників якого переважає трактування потреби людини як стану відчуття браку чогось; еконоцентричного, з погляду якого

«<...> потреба виникає тоді, коли вона виражена економічною поведінкою, тобто коли індивід шукає товари та послуги, щоб компенсувати нестачу, яку відчуває» [6, с. 13–18].

Утім, належить визнати, що в дефініції, про яку йдеться, соціоцентричний аспект потреб виражено недостатньо. На наш погляд, вона мала б містити вказівку на зв'язок потреби індивіда з його культурою, впливом на нього з боку суспільства. Також видається, що дану дефініцію варто доповнити згадкою про інтелектуальний чинник. Нарешті, слід прислухатися до думки тих науковців, які, уважають, що «нестача не може бути потребою», а тому, характеризуючи потреби, нелогічно використовувати словосполучення «стан браку чогось» [6, с. 14]. Отож, пропонуємо розуміти під потребою стан індивіда, у якому він відчуває необхідність чогось, що з огляду на будову організму, досвід, культуру, інтелект, соціальний статус індивіда й вплив на нього з боку суспільства є важливим для його життя, розвитку, виконання певної соціальної ролі, збереження душевної рівноваги.

Зрозуміло, що для нас становить інтерес типологія споживчих потреб. Адже вона є важливим аспектом їх наукового аналізу.

За можливостями задоволення особисті потреби в предметах споживання поділяють на абсолютні, дійсні, платоспроможні. Абсолютними вважають споживчі потреби, які не обмежені розвитком продуктивних сил і виробництвом конкретних споживчих товарів, а дійсними – ті, які реально можуть бути задоволені за даного розвитку продуктивних сил. Що ж до платоспроможних потреб, то можливості їх задоволення визначаються насамперед співвідношенням цінового чинника та грошових доходів населення [7, с. 42].

Відповідно до ролі ринку в задоволенні особистих потреб у предметах споживання здійснюється їх поділ на два класи. Один з них становлять потреби, які задовольняються на ринку, а іншу – ті, що задовольняються поза ним.

Варто сказати й про поділ особистих потреб у предметах споживання на природні та уявні, раціональні та ірраціональні, базові та похідні.

Критерій поділу потреб на природні та уявні дуже простий: потреба, що виражає доцільну, розумну необхідність для людини, є природною потребою; потреба, в якій виявляються нерозумні бажання, задоволення яких призводить лише до шкоди людині, є уявною потребою. Уявні потреби, отже, є не природними потребами, але штучними, створеними людиною, а їх задоволення, як правило, шкідливе для фізичного або психічного здоров'я (як от переїдання, пияцтво, нікотинова чи наркотична залежність). Найчастіше вони є продуктом снобізму, несмаку, бездумного наслідування, фрустрації тощо.

Розумні особисті потреби в предметах споживання – це потреби, які відповідають науковим уявленням про рівень споживання, за якого забезпечується підтримання здорового способу життя людини та розвиток особистості. Натомість ірраціональні потреби виходять за межі розумних, набувають гіпертрофованих, а часом збочених форм [8, с. 24].

Як бачимо, у двох останніх класифікаціях уявним і ірраціональним потребам протиставляється фактично та сама альтернатива – розумні потреби. Тому видається доцільним замінити їх однією класифікацією, а саме такою, у якій один клас становлять розумні потреби, а інший – уявні й ірраціональні. Зрозуміло, що і в цьому випадку підставою класифікації виступатиме критерій розумності потреб.

Тепер звернемо увагу на поділ особистих потреб на базові та похідні. Під базовими потребами розуміються вроджені потреби, тобто властиві людині як виду, та

набуті, а саме культурні й соціальні потреби, залежні від життєвого досвіду, середовища існування та стадії розвитку суспільства. Похідна ж потреба трактується як особливий технологічний відгук (товар чи послуга) на базову потребу, а також як об'єкт бажання: наприклад, потреба в автомобілі є похідною потребою від вродженої потреби в індивідуальній мобільності, а потреба в дорогому й престижному автомобілі - це реакція на набуту потребу в суспільному визнанні.

Є класифікація особистих потреб у предметах споживання за ступенем їх комплексності. Вона передбачає поділ цих потреб на такі, які задовольняються: 1) одним видом предметів споживання; 2) кількома видами; 3) широким колом видів предметів споживання.

Поділяють особисті потреби в предметах споживання і за рівнем їх необхідності. Відповідно до цього критерію розрізняють потреби в предметах першої необхідності та потреби в предметах розкоші [9, с. 32]. Зустрічаємо в літературі й іншу класифікацію особистих потреб в предметах споживання за рівнем їх необхідності. Вона передбачає поділ цих потреб на настійні, менш настійні та такі, без задоволення яких людина може існувати.

Рух особистих потреб у предметах споживання відбувається відповідно до закону зростання потреб, який «відображає внутрішньо необхідні суттєві та сталі зв'язки між виробництвом і споживанням, потребами та наявними можливостями їх задоволення» [9, с. 33]. Існує чимало визначень даного закону, у яких наголошується на динамічності потреб, породженні потреб виробництвом, постійному процесі розвитку й розширенні існуючих потреб. Проте, при формулюванні закону зростання потреб необхідно врахувати ті обставини, що в міру того як людина піднімається дедалі вище сходинками цивілізації, у міру того як розвивається її розум, її потреби швидко стають дедалі більше витонченими й різноманітними і що кожний наступний щабель розвитку людини не лише розширяє коло її потреб, але й збільшував різноманіття способів їх задоволення. Це загальний об'єктивний закон, який можна охарактеризувати як економічний та соціальний. А у фундаментальному підручнику з економічної теорії [10, с. 124] цей закон зараховано до кола законів суспільного розвитку.

Враховуючи вищезазначені підходи, суть закону зростання потреб можна сформулювати наступним чином: постійний процес розвитку й розширення існуючих, а також поява й примноження нових потреб, які відбуваються в міру розвитку виробництва й людини та її уяви й обумовлюють кількісні та якісні зміни в структурі споживання і розвивають виробництво, а також удосконалюють існуючі і сприяють виникненню нових способів задоволення потреб.

У літературі часто можна зустріти наголошення на тому, що закон, про який тут ідеться, передбачає облагороджування споживчих потреб. Проте доводиться констатувати, що в процесі дії обговорюваного закону спостерігаються негативні явища, які аж ніяк не свідчать про облагороджування цих потреб. Доцільно вказати на такі явища.

По-перше, неухильно розширяється коло уявних і ірраціональних потреб. Під цим оглядом слід визнати дуже злободенними такі висловлювання Г. В. Колодка: «Неконтрольоване зростання потреб – це, однак, водночас руйнівна сила, оскільки воно може замулити уми, зіпсувати уподобання, спровокувати гідні осуду риси і, як наслідок, впровадити ірраціональні елементи в економіку» [11, с. 10].

По-друге, у сучасному суспільстві, яке значною мірою орієнтується на гедонізм, багато потреб, особливо спрямованих на забезпечення комфортних умов життя та розваг, має достатньо примітивний характер і відволікає індивіда від неспоживацьких

установок і прагнень, наприклад когнітивних, культурних, самореалізації тощо. Унаслідок цього відбуваються його спрощення та певна ментальна інфантилізація. Тут важливо сказати про таке: «Інфантилізовані споживачі не є пасивними жертвами “культури захланного споживання” - вони піддаються їй, тому що самі шукають спосіб втечі від реальності. Споживання виявляється дуже корисним для задоволення цієї потреби. Мабуть, жодного іншого суспільства – окрім суспільства часів занепаду Римської імперії та споживчого суспільства, про яке йдеться, – не стосується стара римська фраза: *Mundus vult decipi, ergo decipiat*, світ хоче бути обманути, тож нехай буде» [12, с. 30].

Зростання потреб супроводжується і іншими негативними явищами. Насамперед це такі:

1) надмірна кредитна заборгованість населення, що негативно позначається на соціально-економічному розвитку;

2) зростання індивідуальної та соціальної фрустрації, викликане тим, що потреби в епоху споживацтва, як правило, залишаються значно вищими за рівень свого задоволення [11, с. 11]. У процесі економічного зростання збільшується нерівновага між зростанням потреб і можливостями їх задоволення.

3) виникнення феномена «відчуження споживача». Цей феномен полягає загалом у тому, що споживач не здійснює достатнього контролю над товарами й послугами, які пропонують йому реклама, вітрини, соціальні мережі тощо, і не здатен повністю охопити їх критичною та рефлексивною оцінкою, про що свідчить, зокрема, ірраціональність поведінки багатьох покупців під час розпродажу. У результаті цього споживач, свідомо чи несвідомо, часто підпадає під деструктивний, небажаний чи навіть шкідливий вплив товарів і послуг, що негативно позначається на його особистості, духовності, емоційності, внутрішній культурі тощо.

Реакцією на названі та інші негативні наслідки зростання потреб стала поява орієнтації на парадигму зрівноваженого споживання. І хоча досі не існує згоди в трактуванні цієї парадигми, не буде, на наш погляд, помилкою виходити з того, що додержання її насамперед означає «раціональне користування обмеженим колом товарів і послуг у свідомий спосіб, тобто з виявом високої свідомості щодо власних потреб, потреб інших людей, потреб довкілля та потреб майбутніх поколінь» [13, с. 36].

Названій парадигмі відповідає низка моделей споживчої поведінки, основними з яких є: етичне споживання, екологізація споживання, спільне споживання, дематеріалізація споживання, свідомою участю населення в обмеженні споживання [4, с. 81; 14, с. 18].

Перша з названих моделей передбачає, що придбання та використання товарів і послуг мають відповідати засадам сучасної етики. У літературі найчастіше називають такі риси етичного споживача: 1) купує лише ті товари, які справді йому необхідні й можуть ефективно спричинитися до покращання якості його життя; 2) приймає рішення про купівлю товару, урахувуючи його корисність, а не моду; 3) купує продукцію національного виробництва; 4) надає перевагу підтримці компаній, які провадять етичну й відповідальну діяльність, зокрема тих, що діють відповідно до правил так званої справедливої торгівлі, які передбачають: а) господарські відносини з підприємствами, що забезпечують гідну заробітну плату, безпечні та чисті робочі місця, б) сприяння сталому розвитку місцевого підприємництва, покращанню становища ремісників, в) купівлю товарів, виготовлених у країнах, що розвиваються; 5) бойкотує аморальні компанії, наприклад ті, які порушують права працівників і використовують дитячу працю; 6) розглядає кредит як крайній засіб; 7) уважає гроші

лише засобом сприяння гідному життю та саморозвитку; 8) уникає купувати продукцію, вироблену з використанням тестів на тваринах; 9) не викидає товарів, які ще можна споживати; 10) ставиться до довкілля як до великого багатства [15, с. 109–110; 16, с. 197–200].

Спільне споживання насамперед характеризує відмова від володіння благами на користь їх ужитку [14, с. 19]. Чи не найпоширеніша форма спільного споживання - це локальна система обміну й торгівлі LETS (Local Exchange Trading Systems). Ці системи створюють і контролюють місцеві громади. Вони засновані на базах даних користувачів, де можна знайти інформацію про пропоновані послуги й матеріальні блага, а також про потреби фізичних осіб. За допомогою цих баз даних люди можуть зв'язуватися один з одним, пропонуючи співпрацю, обмін і допомогу. Користувачі визначають вартість матеріальних благ або послуг між собою, орієнтуючись на те, що баланс транзакції має дорівнювати нулю.

Дематеріалізація споживання полягає в заміні матеріальних благ послугами. Прикладами можуть служити заміна пральних машин послугами пралень, власної дачі - готельними послугами, власного автомобіля - таксі, купівлі продтоварів - послугами кейтерингу.

Найвідомішими формами свідомої участі населення в обмеженні споживання, що набуває особливої ваги на шляху суспільства до сталого розвитку, є рухи «Поволі» й «Добровільна простота». Рух «Поволі» виступає проти стрімкого зростання темпу життя і споживання. Проявами його, зокрема, є: 1) поява повільних міст, в яких інтенсивно розбудовують інфраструктуру повільного руху: стежки для прогулянок, траси для роверів, вздовж яких розташовують торговельні об'єкти; 2) пропагування так званої солідної праці, під якою розуміють реалізацію вимоги робити повільно, але добре; 3) орієнтація на скорочення послуговування електронною поштою і безпроводними телефонами. Прихильники руху «Добровільна простота» керуються гаслом повернення до помірнього споживання, яке відповідає законам природи й не шкодить здоров'ю людини, агітують за раціональну ринкову та споживчу поведінку, організовують акції антиспоживацького спрямування, наприклад, так звані дні без м'яса, без телевізора, без інтернету, без купування. Є думка, що формою свідомої участі населення в обмеженні споживання є і ретроспоживання. Воно, зокрема, полягає в зростанні попиту на старі речі.

У сучасному світі споживчі потреби динамічно змінюються під впливом цифровізації, глобалізації та соціально-економічних змін. Це вимагає адаптації публічних стратегій управління для задоволення цих потреб, враховуючи зміну споживчих пріоритетів. Ключовим інструментом забезпечення балансу між економічними інтересами, екологічною стійкістю та соціальною справедливістю є ефективне публічне управління. Однак недосконалість механізмів взаємодії між державою та громадянами може стати бар'єром для суспільного розвитку через недостатнє задоволення споживчих потреб.

Взаємодія між споживчими потребами та публічним управлінням прямо впливає на формування соціальної згуртованості, економічного зростання та якості життя. У контексті глобальних викликів, таких як кліматичні зміни, пандемії, військовий стан та міграційні процеси, ефективне управління стає критично важливим чинником, що впливає на суспільний розвиток. Розробка науково обґрунтованих рекомендацій дозволить підвищити ефективність публічного управління, зокрема через впровадження інноваційних підходів до аналізу та задоволення споживчих потреб. Ця проблема має міждисциплінарний характер і важлива для державного управління,

економіки, соціології та екології. Вивчення взаємодії між споживачами та державними органами дозволяє сформулювати нові підходи до управління, які враховують сучасні виклики та сприяють сталому суспільному розвитку.

Важливим аспектом для створення ефективної системи управління, яка орієнтована на громадян, є поєднання споживчих потреб та публічного управління. Основна ідея полягає в тому, щоб публічні органи влади враховували реальні потреби, пріоритети та очікування громадян у процесі прийняття рішень і надання публічних послуг. Одним із ключових напрямків, що може сприяти тісному взаємозв'язку публічного управління та споживчих потреб населення є організація публічних послуг за принципом «клієнтоцентричності». Даний принцип означає, що публічні послуги мають бути орієнтовані на громадян як на споживачів, з акцентом на зручність, якість та доступність. Надання послуг повинно передбачати використання сучасних технологій, таких як електронні уряди та мобільні додатки, для швидкого й ефективного реагування на запити споживачів.

Поєднання споживчих потреб та публічного управління передбачає також врахування зворотного зв'язку від громадян, що означає проведення регулярних опитувань, консультацій і збору відгуків для розуміння нагальних потреб суспільства, а також створення платформ для громадської участі, де громадяни можуть висловлювати свої потреби та пропозиції.

Гармонізація споживчих потреб і публічного управління означає прозорість і підзвітність у прийнятті управлінських рішень. Забезпечення прозорості в роботі органів публічної влади є важливим для того, щоб громадяни могли оцінити, як їхні потреби враховуються в управлінні. Принцип підзвітності означає регулярні звіти про виконання програм та досягнення результатів, які відповідають споживчим запитам.

Посилення взаємозв'язку між споживчими потребами та публічним управлінням може здійснюватися шляхом індивідуалізації публічних послуг з метою ефективного задоволення суспільних інтересів, що полягає у наданні послуг, які враховують потреби різних соціальних груп (молодь, літні люди, люди з обмеженими можливостями тощо), адаптації інфраструктури та управлінських процесів для забезпечення рівного доступу до послуг.

Публічне управління може виступати інструментом задоволення споживчих потреб громадян за умови застосування інноваційних підходів в управлінні, що означає використання великих даних (Big Data) для аналізу потреб громадян і прийняття рішень на основі цих даних, створення партнерств між державою, бізнесом і громадянським суспільством для розробки інноваційних рішень.

Орієнтація на споживчі потреби в системі публічного управління пов'язана із врахуванням етичних аспектів управління. Мова йде про дотримання принципів соціальної справедливості, етики й сталого розвитку в процесі задоволення потреб громадян, уникнення популізму та врахування довгострокових інтересів суспільства.

Реформа децентралізації в Україні є гідним прикладом того, як публічне управління може відповідати на потреби громадян, створюючи умови для більш доступного надання послуг і підвищення якості життя на місцях. Завдяки реформі відбулася передача значної частини адміністративних і фінансових повноважень від центральної влади до органів місцевого самоврядування. Це дозволило громадам самостійно визначати пріоритети розвитку та оперативно реагувати на споживчі потреби своїх мешканців. Громади отримали більшу фінансову самостійність та частку податкових надходжень, що дозволило їм інвестувати в інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я та інші важливі сфери, що забезпечують задоволення першочергових

потреб населення. Мешканці отримали можливість впливати на ухвалення рішень, брати участь у громадських обговореннях і пропонувати власні ідеї для розвитку громади. Територіальні громади стали спроможними створювати сучасні адміністративні центри, школи, лікарні, транспортну інфраструктуру, що суттєво підвищило доступність і якість послуг на місцях. Багато громад впровадили інноваційні рішення у публічному управлінні, такі як електронне урядування, прозорі бюджетні платформи та цифрові послуги для мешканців. Це підвищило ефективність роботи місцевої влади та рівень довіри громадян. Завдяки автономії у прийнятті рішень громади можуть впроваджувати проекти, орієнтовані на сталий розвиток, довгостроковий економічний, соціальний та екологічний ефект, забезпечувати краще задоволення споживчих потреб населення.

В умовах повномасштабної війни в Україні відбувається глибока трансформація структури споживчих потреб населення. Якщо у довоєнний період переважали потреби підвищення якості життя, комфортного споживання та самореалізації, то в сучасних умовах домінують базові потреби, пов'язані з безпекою, житлом, енергетичною стабільністю, доступом до медичних, освітніх і соціальних послуг.

Така трансформація має об'єктивний характер і зумовлена масштабами руйнувань економіки та інфраструктури. Зокрема, відповідно до оцінки Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5), підготовленої World Bank, European Commission, Урядом України та United Nations, станом на 2026 рік прямі збитки України перевищили 195 млрд дол. США, тоді як загальні потреби у відновленні оцінюються у 587,7 млрд дол. США [17]. Найбільших втрат зазнали житловий сектор, транспортна інфраструктура та енергетика, що безпосередньо формує нову структуру суспільних потреб.

Особливо критичною є ситуація у житловій сфері. За даними RDNA4, пошкоджено або зруйновано близько 13% житлового фонду, що вплинуло на понад 2,5 млн домогосподарств [18]. Це означає, що потреба у житлі трансформується з індивідуальної у системну суспільну проблему, яка потребує комплексного державного реагування через програми відновлення, компенсацій і розвитку соціального житла.

Водночас значно загострюється проблема платоспроможних потреб. За оцінками World Bank, рівень бідності в Україні у 2025 році становить близько 36,9% населення [19], що істотно обмежує можливості задоволення навіть базових потреб. У цьому контексті проявляється суперечність між зростанням потреб і зниженням економічної спроможності населення, що підтверджує дію закону зростання потреб у кризових умовах.

Додатковим індикатором є динаміка споживчих настроїв населення. За даними аналітичної компанії Info Sapiens, індекс споживчих настроїв у 2025 році коливався в межах 72-84 пунктів [20], що свідчить про нестабільність економічних очікувань та високий рівень невизначеності, який безпосередньо впливає на поведінку споживачів.

Узагальнення ключових аналітичних показників трансформації споживчих потреб в Україні подано в табл. 1.

**Аналітичні показники трансформації споживчих потреб в Україні
в умовах відновлення**

Аналітичний напрям	Показник	Зв'язок із споживчими потребами	Управлінський висновок
Масштаби руйнувань	понад 195 млрд дол. США	домінування базових потреб (житло, енергія, безпека)	політика має бути потребоорієнтованою
Житловий сектор	13% фонду пошкоджено	критична потреба у житлі	розвиток програм відновлення та компенсацій
Бідність	36,9% населення	обмеження платоспроможних потреб	необхідність соціальної підтримки
Споживчі настрої	72–84 пункти	нестабільність споживчої поведінки	важливість прогнозованої політики
Роль громад	децентралізація	наближеність до потреб населення	громади — ключовий рівень відновлення

Джерело: складено авторами за даними Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5), World Bank, RDNA4 та Info Sapiens [17–20].

З метою підвищення об'єктивності кількісного аналізу доцільно інтегрувати систему соціально-економічних індикаторів, що мають прямий вплив на процеси формування, структуру та платоспроможність споживчих потреб населення. У табл.2 узагальнено ключові показники, що характеризують макроекономічні та соціальні умови споживання в Україні в період війни та відновлення.

Динаміка ключових соціально-економічних індикаторів, що визначають споживчі потреби населення України

Показник	2021	2022	2023	2024	2025
Реальний ВВП, % до попереднього року	+3,4	-28,8	+5,5	+2,9	+1,8 / +2,0*
Рівень бідності, % населення	20,6**	30,0**	35,5**	37,0**	36,9**
Індекс споживчих цін, % р/р	10,0	26,6	12,9	8,6	8,0***
Індекс споживчих настроїв, пункти	82	68	75	80	72,5-84,3
Безробіття, % робочої сили	9,8	24,5	19,1	17,4	16,5*

*Примітки: *оцінки або прогнозні значення за CES / World Bank / IMF; **оцінки Світового банку щодо бідності; ***інфляція за даними 2025 року / останнім доступним офіційним показником.*

Джерело: складено авторами за даними World Bank, IMF, Державної служби статистики України, Info Sapiens, НБУ та CES [19; 20; 22-24].

Аналіз наведених показників свідчить про суттєву зміну соціально-економічного середовища, в якому формуються споживчі потреби населення. Різке падіння ВВП у 2022 році, прискорення інфляції та погіршення споживчих настроїв зумовили переорієнтацію домогосподарств на базові потреби. Поступове відновлення економічної активності у 2023-2025 роках не супроводжується пропорційним відновленням платоспроможності, що формує структурний розрив між потребами населення та ресурсами їх задоволення.

Для кількісного оцінювання такого розриву доцільно застосовувати коефіцієнт платоспроможності населення, який розраховується за формулою (1):

$$PP = Y / C, \quad (1)$$

де PP - коефіцієнт платоспроможності;

Y - середній дохід домогосподарств;

C - середні споживчі витрати.

Якщо $PP < 1$, це свідчить про дефіцит ресурсів для задоволення поточних потреб та про зростання залежності домогосподарств від заощаджень, кредитів, соціальних трансфертів або зовнішньої підтримки.

Для оцінювання динаміки споживчих потреб може застосовуватися індексний підхід, як показано у формулі (2):

$$I_c = C_t / C_0, \quad (2)$$

де I_c – індекс зміни споживчих витрат;

C_t – споживчі витрати у поточному періоді;

C_0 – споживчі витрати у базисному періоді.

Такий підхід дає змогу визначити темпи зміни споживання, виявити структурні зрушення та оцінити вплив інфляції, доходів, міграції та воєнних ризиків на поведінку домогосподарств.

Важливим інструментом дослідження взаємозв'язку між доходами та споживчими витратами є кореляційний аналіз залежності між доходами населення та споживчими витратами. У стабільних економічних умовах зв'язок між доходами та споживанням є тісним, однак у період війни він може послаблюватися через вплив цінових шоків, переміщення населення, втрату житла, зміну структури зайнятості та зростання частки вимушених витрат.

Узагальнюючи результати дослідження, модель використання аналітичних інструментів у публічному управлінні можна подати як послідовність: споживчі потреби – статистичні дані – економічний аналіз – управлінські рішення – публічна політика – зворотний зв'язок. Така логіка відповідає принципам data-driven policy і дозволяє підвищити адресність, обґрунтованість та результативність публічної політики у сфері відновлення України.

З позицій публічного управління наведені дані свідчать про необхідність переходу до нової моделі управління, орієнтованої на потреби громадян у процесі відновлення. Відновлення України слід розглядати не лише як інфраструктурний процес, а як комплексний механізм забезпечення базових і соціально значущих потреб населення.

У цьому контексті особливого значення набуває роль органів місцевого самоврядування, які в умовах децентралізації виступають ключовими суб'єктами ідентифікації та задоволення потреб громадян. Саме на рівні територіальних громад реалізуються проекти відновлення житлової, соціальної та транспортної інфраструктури, забезпечується підтримка внутрішньо переміщених осіб, формуються локальні механізми економічної адаптації.

Для порівняння, у країнах Європейського Союзу структура споживчих потреб є більш стабільною та орієнтованою на якість життя і сталий розвиток. За даними Eurostat, значна частка витрат домогосподарств спрямовується на забезпечення стандартів життя, енергоефективність і соціальні послуги [21]. У ЄС домінує модель сталого споживання, яка передбачає етичність, екологічність та раціональність використання ресурсів.

На відміну від цього, в Україні формується модель відновлювального споживання, орієнтована на задоволення базових потреб у кризових умовах. Це визначає стратегічний вектор розвитку публічного управління – поступовий перехід від відновлення базових функцій до впровадження принципів сталого розвитку за європейськими стандартами.

Таким чином, трансформація споживчих потреб у період війни є не лише соціально-економічним явищем, а й ключовим фактором формування нової моделі публічного управління, орієнтованої на забезпечення стійкості, адаптивності та довгострокового розвитку суспільства.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що споживчі потреби населення є ключовим об'єктом аналізу в системі публічного управління та визначальним фактором формування управлінських рішень.

У сучасних умовах війни та відновлення України відбувається суттєва трансформація структури потреб, що характеризується домінуванням базових потреб (житло, безпека, енергія), зниженням рівня платоспроможності населення, підвищенням ролі держави та місцевого самоврядування.

Використання інструментів мікро- та макроекономічного аналізу, а також методів публічної статистики дозволяє об'єктивно оцінювати потреби населення, виявляти дисбаланси між попитом і можливостями його задоволення та формувати ефективну соціально-економічну політику.

Особливу роль у процесі задоволення споживчих потреб відіграють органи місцевого самоврядування, які в умовах децентралізації забезпечують більш точну ідентифікацію потреб громадян та їх адресне задоволення.

Встановлено, що ефективно публічне управління повинно базуватися на клієнтоцентричному підході, використанні статистичних даних (data-driven policy), інтеграції економічного аналізу у процес прийняття рішень.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка інструментів оцінювання ефективності управлінських рішень на основі показників якості життя, доступності послуг і соціально-економічної стійкості.

Практична цінність дослідження полягає у можливості використання запропонованих статистичних та економічних інструментів у діяльності органів публічної влади для оцінювання потреб населення, прогнозування їх змін, визначення пріоритетів фінансування та підвищення якості управлінських рішень у процесі відновлення України.

Список використаної літератури

1. Вернадський І. Витоки. Творча спадщина у контексті історії економічної думки в Україні / за ред. В. Д. Базилевича. Київ : Знання, 2009. 862, [2] с.
2. Северин-Мрачковська Л. В. Консьюмеризм як феномен духовно-економічного життя сучасної людини: pro et contra // Університетська кафедра : альманах. Київ : КНЕУ, 2017. Вип. 6. С. 137-150. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/archive/2017_06.pdf#page=137

3. Patrzalek W. Between consumerism and deconsumption - in search of a new model of society // Research Papers of Wroclaw University of Economics and Business. 2019. Vol. 63, nr 10. P. 221-234. URL: https://dbc.wroc.pl/Content/75139/Patrzalek_Between_consumerism_and_deconsumption.pdf
4. Fila E. Konsumpcjonizm jako pandemia społeczna w XXI wieku - analiza zjawiska oraz dostępnych sposobów jego ograniczania // Wyzwania i problemy społeczne początku XXI wieku / red. N. Laurisz. Kraków, 2020. S. 74-84. URL: <https://fundacjagap.pl/wp-content/uploads/2021/03/Problemy-spo%C5%82eczne-XXI-wieku.pdf>
5. Jankowska E. Pojęcie i narzędzia pomiaru jakości życia // Toruńskie Studia Międzynarodowe. 2011. № 1 (4). S. 33-39. URL: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ekon-element-000171513384>
6. Zbróg Z. Identyfikowanie i zaspokajanie potrzeb społecznych w niepublicznych szkołach podstawowych. Kraków : Impuls, 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/321753802_Identyfikowanie_i_zaspokajanie_potrzeb_spoecznych_w_niepublicznych_szkolach_podstawowych_demo
7. Мочерний С. В. Політекономія : підручник. Київ : Вікар, 2003. 385с.
8. Політична економія : навч. посіб. / за ред. Рибалкіна В. О., Бодрова В. Г. Київ : Академвидав, 2007. 671с.
9. Федоренко В. Г., Діденко О. М., Руженський М. М., Іткін О. Ф. Політична економія : підручник / за наук. ред. В. Г. Федоренка. Київ : Алерта, 2008. 486с.
10. Климко Г. Н., Нестеренко В. П., Канищенко Л. О., Чухно А. А. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : підруч. для студ. екон. спец. вищ. закл. осв. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Вища школа, 1999.
11. Kołodko G. W. Racjonalne potrzeby jako podstawa rozwoju społeczno-gospodarczego // Kwartalnik nauk o przedsiębiorstwie. 2015. № 2. S. 7-18. URL: <https://econjournals.sgh.waw.pl/KNoP/article/view/2019>
12. Romaniszyn K. O sile konsumpcjonizmu // Nowa droga do zniewolenia? O życiu w społeczeństwie konsumpcyjnym / pod. red. K. Romaniszyn. Kraków : Wydaw. Uniw. Jagiellońskiego, 2011. S. 15-50. URL: <https://docplayer.pl/189829245-O-sile-konsumpcjonizmu.html>
13. Jaros B. Koncepcja zrównoważonej konsumpcji - problemy implementacji w Polsce : rozprawa dr. Jelenia Góra, 2015. 298 s. URL: https://wir.ue.wroc.pl/docstore/download/WUTa35822e4584940e8970a785750ab4bcb/Jaros_B_Koncepcja_Zrownowazonej_Konsumpcji_Problemy_Implementacji.pdf
14. Matel A. Konsumpcja umiaru a współczesne trendy zachowań konsumenckich // Zarządzanie. Teoria i Praktyka. 2015. № 3 (13). S. 17-24. URL: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Zarzadzanie_Teoria_i_Praktyka/Zarzadzanie_Teoria_i_Praktyka-r2015-t-n3_\(13\)/Zarzadzanie_Teoria_i_Praktyka-r2015-t-n3_\(13\)-s17-24/Zarzadzanie_Teoria_i_Praktyka-r2015-t-n3_\(13\)-s17-24.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Zarzadzanie_Teoria_i_Praktyka/Zarzadzanie_Teoria_i_Praktyka-r2015-t-n3_(13)/Zarzadzanie_Teoria_i_Praktyka-r2015-t-n3_(13)-s17-24/Zarzadzanie_Teoria_i_Praktyka-r2015-t-n3_(13)-s17-24.pdf)
15. Wróbel M. Konsumpcjonizm a etyczna konsumpcja jako alternatywne formy kształtowania społeczeństw // Studies & Proceedings of Polish Association for Knowledge Management. 2011. Nr 51. S. 103-116. URL: https://www.researchgate.net/publication/283569399_KONSUMPCJONIZM_A_ETYCZNA_A_KONSUMPCJA_JAKO_ALTERNATYWNE_FORMY_KSZTALTOWANIA_SPOLE CZENSTW
16. Byłok F. Moralność i konsumpcja etyczna: dyskusja nad wymiarami etycznymi w konsumpcji // Władza sądenia. 2017. V. 13. S. 193-206. URL:

http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.hdl_11089_25817

17. World Bank, European Commission, United Nations, Government of Ukraine. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA5), 2026. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2026/02/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>

18. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4), 2025. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2025/02/25/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released>

19. World Bank. Ukraine Economic Update 2025. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/bf81d702093c4e7ce911cb00603d3fb9>

20. Info Sapiens. Consumer Sentiment Index. URL: <https://www.sapiens.com.ua/en/other-research>

21. Eurostat. Household consumption expenditure statistics. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>

22. International Monetary Fund. IMF DataMapper: Ukraine. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/profile/UKR>

23. Центр економічної стратегії. Ukraine War Economy Tracker. URL: <https://ces.org.ua/en/tracker-economy-during-the-war/>

24. Національний банк України. Inflation Report, October 2025. URL: <https://bank.gov.ua/>

Дата надходження статті: 02.05.2026

Дата прийняття статті: 14.05.2026

Дата публікації статті: 31.05.2026